

Dr hab. Anna Cierpka

Warszawa, 11.02.2022

Wydział Psychologii

Uniwersytet Warszawski

Recenzja rozprawy doktorskiej Pani Barbary Róży Superson

Postawy matek wobec dzieci z niepełnosprawnościami w kontekście społecznej percepcji niepełnosprawności w Burundi

napisanej pod kierunkiem

dr hab. Tadeusza M. Ostrowskiego, prof. KAAFM

Przedstawiona do recenzji praca doktorska poświęcona jest zbudowaniu i ugruntowaniu wiedzy na temat sytuacji matek i ich niepełnosprawnych dzieci mieszkających w Burundi (Afryka Wschodnia). Precyzując, Autorka postawiła sobie dwa główne cele: opisać i zrozumieć postawy matek dzieci z niepełnosprawnościami w Burundi, jak również szczegółowo przedstawić postawy różnych grup społecznych wobec osób z niepełnosprawnościami w tym kraju (kontekst społecznego postrzegania). Trzeba podkreślić, iż badania przedstawione w dysertacji to wynik ośmioletnich działań, prowadzonych w wymagających warunkach (cytując Autorkę „w świecie będącym *terra incognita* dla większości europejskich badaczy”), z ogromnym zaangażowaniem. Podjęta eksploracja jest ważna społecznie, z uwagi na skalę trudności, jakich doświadczają, w kontekście nadawania znaczeń niepełnosprawności w Burundi, zarówno matki, jak i ich dzieci. Badania wypełniają także istotną lukę w wiedzy – nie prowadzono dotąd (nigdzie na świecie) badań w omawianym obszarze tak szeroko zakrojonych, uwzględniających problem wciąż aktualny, bez systemowych rozwiązań.

Wyprzedzając wnioski końcowe, chciałabym nadmienić, iż oceniam recenzowaną dysertację pozytywnie. W szczegółowej recenzji poniżej odniosę się do przyjętych kryteriów oceny pracy naukowej.

Propozycja tematu badawczego, a zatem także celu podjętego przez Doktorantkę badania zasługuje w pełni na pozytywną ocenę. Jak wspomniałam, brakuje przede wszystkim w literaturze przedmiotu systematycznych opracowań na ten temat. Obok *novum* i wartości wniosków naukowych wskazać trzeba także walory aplikacyjne badań – zgadzam się w pełni z Autorką, iż uzyskane wyniki „stanowią podwaliny pragmatycznych wskazówek dla środowiska osób z niepełnosprawnościami w Burundi” (s.133), w mojej opinii niezwykle cenne.

Recenzowana praca liczy sobie 160 stron. Zgodnie z przyjętymi standardami składa się z części teoretycznej, opisu projektu badań i ich metodologii, analizy wyników eksploracji oraz dyskusji wyników i wniosków końcowych. Dalej znajdujemy wykaz literatury, spis rysunków i tabel. To klarowne, staranne opracowanie. Ciekawym uzupełnieniem są zamieszczone w pracy zdjęcia, głównie pochodzące ze zbiorów własnych, ilustrujące analizowany problem i jego kontekst społeczny. To także dane, w pełni uprawnione w wybranej metodologii.

Pierwsza część pracy zawiera dwa główne rozdziały dotyczące podłoża teoretycznego badań oraz kontekstu ich podjęcia. W pierwszym z nich Autorka objaśnia podstawowe terminy: pojęcie niepełnosprawności w kulturze kolektywistycznej, społeczną percepcję niepełnosprawności oraz pojęcie postaw rodzicielskich. Koncentruje się bezpośrednio na kontekście społeczno-kulturowym Afryki Wschodniej, szczególnie Burundi, co z jednej strony wydaje się być słusznym zabiegiem, z drugiej jednak sprawia, że sporządzony przegląd jest właściwie tylko pewnym zarysem wiedzy. Co więcej, brakuje jednak jej aktualizacji, tj. publikacji najnowszych. Nie dziwi mnie odwoływanie się do pozycji klasycznych (np. prac Marii Ziemskiej), ale na poziomie rozpraw doktorskich istotnym jest również przedstawienie aktualnych badań dotyczących analizowanych zagadnień. Według mnie

wyjaśnieniem nie może być tu zalecenie teorii ugruntowanej, aby badacz przed podjęciem pracy nie zagłębiał się w studiowanie dotychczasowej literatury - aby nie miała ona wpływu na kodowanie zebranych przez niego danych empirycznych (Urquhart et al., 2009). Można bowiem dokonać przeglądu literatury po przeprowadzeniu niezależnej analizy i uzupełnić odpowiednio przygotowywane opracowanie (Charmaz, 2009, s. 12).

W drugim rozdziale odniesienie się do społeczno-kulturowego kontekstu życia osób z niepełnosprawnością i ich rodzin tylko w Burundi jest już, według mojej opinii, wystarczające do nakreślenia tła prowadzonych analiz. Autorka prezentuje dane z różnych źródeł, stara się je aktualizować, jeśli tylko to jest możliwe. Aby uzmysłowić czytelnikowi w pełni realia życia uczestniczek i uczestników badania, Doktorantka pokazuje różnice w zakresie rozmaitych wskaźników demograficznych między Burundi i Polską - ten zabieg pozwala dostrzec przepaść, jaka nas dzieli i lepiej zrozumieć analizowany kontekst. Opisuując kontekst demograficzny, ekonomiczny, polityczny, edukacyjny, religijny oraz wierzeń ludowych, jak również kontekst praw człowieka w Burundi tworzy rzetelny, pełny obraz rzeczywistości, w jakiej przygotowywane i realizowane były badania. Część teoretyczna spełnia zatem swoją rolę jako podstawa planowania eksploracji własnej, zwłaszcza w odniesieniu do wybranej metodologii.

Autorka jako ramę metodologiczną wybrała teorię ugruntowaną, a konkretnie konstruktywistyczną teorię ugruntowaną według podejścia Kathy Charmaz. Przedstawia opis wybranej metody bardzo precyzyjnie, uzasadniając logicznie i klarownie swój wybór. Biorąc pod uwagę cele badawcze, jest to wybór znakomity. Zwraca uwagę wysoka znajomość założeń metody oraz świadomość jej wymagań i ograniczeń. To daje gwarancję prawidłowego przebiegu procesu badawczego oraz utrzymania wysokich standardów metodologicznych - co podkreśla się aktualnie jako wymóg niezbędny w badaniach jakościowych. Być może ważnym uzupełnieniem byłoby tu przedstawienie teorii ugruntowanej na tle innych - możliwych do wyboru - metod analiz jakościowych. Nie jest to jednak zarzut

do omawianej części dysertacji, jedynie propozycja uzupełnienia (być może) w przyszłości zdobytej wiedzy.

Doktorantka jasno przedstawia cele swoich badań oraz spójnie je argumentuje. Zgodnie z przyjętą metodologią, Autorka nie stawia hipotez badawczych. Rozpoczyna od naszkicowania modelu problemu badawczego, używając „pojęć uczulających” (Charmaz, 2009, s. 13). Społeczna percepcja niepełnosprawności w Burundi jest tu tłem, na jakim możliwa się staje wnikliwa analiza postaw matek wobec dzieci „noszących niepełnosprawność” (fr. *porteuse d'un handicap*). Dopiero wstępna analiza zebranego materiału staje się punktem wyjścia do sformułowania szeregu pytań badawczych oraz wprowadzenia nowych narzędzi. Jest to całkowicie uzasadnione i właściwe posunięcie. Zastanowiło mnie jednak jedno z zapisanych na tym etapie badań pytanie: czy istnieje związek między zmiennymi socjodemograficznymi (płeć, wiek, wykształcenie) a społecznym postrzeganiem osób z niepełnosprawnościami? Ciekawi mnie, co skłoniło Autorkę do postawienia takiego pytania (nie znajduję analiz w tekście), a przede wszystkim ulokowanie go w spisie pytań możliwych do realizacji metodami jakościowymi. W trakcie procedury kodowania i teoretycznego pobierania próbek Autorka stawia kolejne pytania badawcze dotyczące wyłaniających się kategorii - zgodnie z ramą wybranej metodologii gromadzi dane empiryczne aż do momentu „teoretycznego nasycenia” (Charmaz, 2009).

Doktorantka wyczerpująco przedstawia dobór i rekrutację uczestniczek i uczestników badania. Realizując postulat rzetelnego opisu kontekstu prowadzonych badań oraz procedur konstruujących zbierane dane, uzupełnia tekst o rysunek modelu procedury badawczej – porządkujący obraz podejmowanych działań oraz pokazujący ich złożoność. Omawia klarownie zastosowane metody badawcze: wywiad częściowo ustrukturyzowany, dyferencjał semantyczny Osgooda oraz Test Zdań Niedokończonych w opracowaniu własnym, genogram, *teksty wywołane i teksty zastane* oraz dane wizualne. Dobór metod badawczych oraz uważność w ich stosowaniu, widoczna w opisie procedur i analiz pozwala sądzić o

wysokich kompetencjach Badaczki i jej właściwym przygotowaniu do prowadzenia tego typu badań. Zdaje się zatem Autorka „patrzeć poprzez metody”, jak mawia Charmaz oraz posługiwać się nie tylko wiedzą i dyscypliną naukową, ale przede wszystkim „subtelnością refleksyjnością”. Gruntowanie teorii odbywa się w badaniu wieloetapowo, na przestrzeni kilku lat (2012-2020), co przedstawia Doktorantka - porządkując dane dotyczące etapów badań (pytania badawcze, metody i uczestnicy) - w Tabeli 8. Podsumowuje również problemy metodologiczne, mając świadomość pewnych niedoskonałości podejmowanych analiz. Jak pisze, „biorąc pod uwagę specyfikę narracji prowadzonej między Burundyjczykami a *muzungu*” (s. 72), postanowiła Autorka zastosować triangulację danych, metod i badacza. Różne dane i perspektywy są tu istotnym elementem wpływającym na rzetelność prowadzonego badania oraz osiągnięcie jego trafnych wyników.

Analizę i interpretację zebranego materiału Autorka prowadzi w spójnym układzie, systematycznie. Zgodnie z konstruktywistycznym podejściem do metodologii teorii ugruntowanej (wnioskowanie abdukcyjne) analiza materiału doprowadziła do skonstruowania kategorii, konsekwentnie prezentowanych w kolejnych podrozdziałach dysertacji. Prezentowanych, jak już wspomniałam, z uważnością, wnikliwością oraz jednoczesnym (zapowiadany) odwołaniem do analizowanego kontekstu społecznego. Badaczka oddaje także głos Rozmówczyniom i Rozmówcom (liczne cytaty), co jest w omawianych badaniach istotną egzemplifikacją. W moim przekonaniu Autorka dokonała zarówno analizy, jak i syntezy zebranego ogromnego materiału, budując kategorie w oparciu o wielość źródeł danych, w sposób niezwykle rzetelny, według wysokich standardów metodologicznych badań jakościowych.

W dyskusji wyników Autorka odnosi się do literatury przedmiotu, wskazując również rozbieżności kulturowe teorii i badań własnych. Wywód porządkuje dobrze efekty i wnioski z przeprowadzonych badań. Pojawia się znów jednak niedosyt dotyczący aktualizacji literatury przedmiotu, zwłaszcza

w odniesieniu do pojęcia postaw rodzicielskich oraz kontekstu kulturowego. Na przykład wydawałoby się zasadnym chociaż odniesienie do modelu ścieżek kulturowych (Greenfield, Keller, Fuligni i Maynard, 2003) oraz modelu niezależności, współzależności hierarchicznej oraz hybrydowego, autonomicznej współzależności (Keller, 2014; Kagitcibasi, 1996). Wyróżnienie kultury kolektywistycznej jako ważnego czynnika powinno być tu raczej początkiem dyskusji.

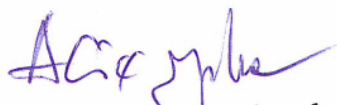
Mocną stroną podsumowań jest ostrożność formułowania wniosków i świadomość możliwości odnoszenia ich do społeczności Burundi („jedynie z dużą dozą ostrożności [wnioski] mogą być uogólniane i potraktowane jako pewne wyznaczniki zachowań społecznych w Afryce Środkowo-Wschodniej” s. 131). Wartością jest także postulat zmiany narracji o Afryce – zamiast ujęcia 4D (*Death, Disease, Disaster and Despair*, Hunter-Gault, 2013), Autorka, osadzając postulaty w wynikach badań własnych, wskazuje na potencjał rozwojowy burundyjskiego społeczeństwa. Formułuje także konkretne propozycje działań, umocowane w zdobytej ugruntowanej wiedzy, niepominięte istotne w kontekście trudnej sytuacji środowiska osób z niepełnosprawnościami w Burundi. Ze zgromadzonych danych udało się wyłonić istniejące zasoby, dzięki którym możliwa wydaje się zmiana społecznej percepcji niepełnosprawności. Cennym uzupełnieniem rozprawy jest rekomendacja dla polityki państw Afryki Wschodniej oraz organizacji międzynarodowych, a także „słowniczki postępowania” w burundyjskiej kulturze. Biorąc pod uwagę powyższe, cel badań został, moim zdaniem, w pełni osiągnięty.

Strona formalna pracy jest bez zarzutu. Wywód jest jasny, logiczny, rozprawa jest napisana pięknym językiem. Zdarzają się drobne literówki, nie utrudniające jednak znacząco percepcji tekstu.

Podsumowując, stwierdzam, iż praca Pani Barbary Superson pt. „*Postawy matek wobec dzieci z niepełnosprawnościami w kontekście społecznej percepcji niepełnosprawności w Burundi*” zasługuje w pełni na pozytywną ocenę. Dysertacja jest autorską propozycją eksploracji ważnego

zagadnienia naukowego oraz wykazuje wysoki poziom wiedzy metodologicznej i kompetencji Doktorantki. Jest także oryginalnym wkładem w rozwój nauki.

Rozprawa spełnia warunki wymagane od pracy doktorskiej w rozumieniu art. 13 ustawy z dnia 14 marca 2003r o tytule i stopniach naukowych, stąd przedstawiam Wysokiej Radzie Dyscypliny Psychologia Uniwersytetu Jagiellońskiego wniosek o dopuszczenie Pani magister Barbary Superson do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

dr hab. Anna Cierpka